

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 7/S

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/7 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳақимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Холлиев Азизбек Гўзалович*
РОССИЯ-АМЕРИКА САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИДАН (XVIII АСР ЎРТАЛАРИ – XIX АСР
БИРИНЧИ ЯРМИ) 7-13
- Юлдашев Саиданварбек Бахромжон ўғли*
ФАРҒОНА СОМОНИЙЛАРИ ТАРИХИДАН ЛАВҲАЛАР 14-25
- Бобожонов Шавкат Улуғбекович*
ФЕНОМЕН БАХАУДДИНА НАКШБАНДИ В ПАЛОМНИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ НАСЕЛЕНИЯ
БУХАРСКОГО ОАЗИСА 26-31
- Raxmonqulova Masuma Mengniqulovna*
ZARDUSHTIYLIK DINIGA OID YOZMA MANBALARNING ARXEOLOGIK MANBALARDA AKS
ETISHI 32-39
- Isarov Umidulla Isar o'g'li*
“ILK KO‘CHMANCHILAR” ATAMASI MUAMMOSI 40-45
- Исламов Шарифжон Ганиджанович*
“КЕНГАШ” ЖУРНАЛИДА СИЁСИЙ, ДИНИЙ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИНГ
ЁРИТИЛИШИ 46-54
- Фарманова Гулнара Комилевна*
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ САМАРКАНДСКОГО
СОГДА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ РАБОТ Г.В.ГРИГОРЬЕВА И
А.И.ТЕРЕНОЖИНОЯТ КОДЕКСИИНА) 55-64

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Ablazov Nurillo Xusanboyevich*
QURILISH KORXONALARIDA DAROMAD VA XARAJATLARNI TAN OLISHNING XALQARO
STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 65-71
- Kunduzova Kumrixon Ibragimovna*
ONLAYN MOLIYAVIY XIZMATLARNING XUSUSIYATLARI 72-79
- Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич, Бабаназарова Севара Абдиназаровна*
ИНСОН КАПИТАЛИ ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУНИ, ТАРКИБИ ВА УНИ ИФОДАЛОВЧИ
КЎРСАТКИЧНИ АНИҚЛАШ ЙЎЛЛАРИ 80-90
- Norkochkarov Abdulaziz Ziyadullaevich*
PRACTICAL ASPECTS OF CREATING COST ESTIMATE IN BUDGET ORGANIZATIONS 91-98
- Темиров Шохрухжон Пулатхўжа ўғли*
КИЧИК БИЗНЕС РИВОЖЛАНИШИ ОМИЛЛАРИ, ДАРАЖАЛАРИ ВА БАРҚАРОРЛИГИДА
ИННОВАЦИОН БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИ (ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ
МИСОЛИДА)..... 99-108

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

- Raximova Dildora Abzalovna*
GLOBAL MUAMMOLAR FALSAFASI 109-114

Искандаров Жахонгир Шарипович
ИНТУИЦИЯ ВА УНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАЛҚИНЛАРИ 115-121

Hadjamuratova Matlyuba Xashimovna
YOSHLARNI IJTIMOYI NIMOYA QILISHNING INNOVATSION XUSUSIYATLARI 122-128

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Axmedov Oybek Saparbaevich
ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА СОЛИҚ-БОЖХОНА ТЕРМИНОЛОГИЯСИДА АНТОНИМИЯ
ҲОДИСАНИНГ ЎРНИ 129-137

Rasulova Gulbahor
AYRIS MYORDOK IJODIGA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR 138-143

Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li
KOGNITIV LINGVISTIKA FANINI TAQQOSLASHNING UMUMIY TENDENSIYALARI 144-149

*Bobojonov Dilshod Jumaqul ugli, Halilova Shohista Muhammadi qizi, Umarova Maftunbonu
Umidjanovna, Turdaliyeva Shahnoza O'ktamovna, Gulnora Xolmurodova Sattorovna*
LINGUISTIC FEATURES OF THE MODERN NEWSPAPER LANGUAGE: ANALYSIS AND
RESEARCH 150-159

*Sodikova Bakhtigul Ibodullaevna, Berdiyev Suhrob Sobirovich, Togaev Bobur Erkin ugli, Hafizov
Sarvar Boborajab ugli, Maxsumov Rustam Maxamadiyevich*
CHARACTERISTICS OF THE NEO-VICTORIAN NOVEL IN THE "FRENCH LIEUTENANT'S
WOMAN" BY JOHN FOWLES 160-166

Xolmuxamedov Baxtiyor Farxodovich
O'ZBEK TILIDA YARATILGAN CHAPPA (TERS) LUG'ATLAR HAQIDA 167-176

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Тўраев Сардор Абдухақим ўғли
БАЪЗИ ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН Фойдаланиб содир
ЭТИЛАДИГАН ТАЛОН-ТОРОЖ ЖИНОЯТЛАРИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК
МАСАЛАЛАРИ 177-187

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Kaziyeva Turg'unoy Tursunbayevna
MATNING GERMENEVTIK KONTSEPTSIYASI VA KOGNITIV GERMENEVTIKA 188-192

Xaydarov Azamjon Asqarovich
"OZIQ OVQAT TECHNOLOGIYASI YO'NALISHI" TALABALARINI UMUMIY KIMYO KURSINI O'QITILISHDA
INTEGRATIV TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY METODIK ASOSLARI 193-198

Allamurodova Sabohat Ibodullayevna
ADABIY TA'LIM TIZIMIDA KULTUROLOGIK YONDASHUV 199-204

Gaybullaeva Yulduz Anvarovna
PROFESSIONAL AND AESTHETIC APPROACH TO TYPES OF WOMEN'S CLOTHING 205-210

13.00.00-Педагогика фанлари

Allamurodova Sabohat Ibodullayevna
doktorant, Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand Davlat Universiteti

ADABIY TA'LIM TIZIMIDA KULTUROLOGIK YONDASHUV

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limda adabiyot o'qitishning dolzarb muammolaridan biri – kulturologik tahlil metodikasi yoritilgan. Metodikada san'at turlaridan foydalanish, yuqori sinf o'quvchilarida har xil san'at turlariga qiziqishi paydo bo'lishining psixologik-pedagogik shartlari ko'rib chiqiladi va integratsiyalashgan adabiyot darsining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishga harakat qilinadi.

Kalit so'zlar: san'at integratsiyasi, kulturologik tahlil, matn, hermenevtika, tarjima, talqin, badiiy adabiyot, tushunish.

Allamurodova Sabohat Ibodullayevna
PhD student, Samarkand state
university named after Sharof Rashidov

CULTURAL APPROACH IN THE SYSTEM OF LITERARY EDUCATION

Abstract. This article highlights one of the urgent problems of teaching literature in education - the methodology of cultural analysis. There are considered the use of art forms in the methodology, psychological and pedagogical conditions for the emergence of interest in various types of art among high school students, and an attempt is also made to reveal the peculiarities of an integrated literature lesson.

Key words: integration of arts, cultural analysis, text, hermeneutics, translation, interpretation, fiction, understanding.

Алламуродова Сабохат Ибодуллаевна
докторант, Самаркандский государственный
университет имени Шарофа Рашидова

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В СИСТЕМЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье освещена одна из актуальных проблем преподавания литературы в образовании - методика культурологического анализа. Рассматриваются использование видов искусства в методике, психолого-педагогические условия возникновения интереса к различным видам искусства у старшеклассников, а также сделана попытка раскрыть своеобразие интегрированного урока литературы.

Ключевые слова: интеграция искусств, культурологический анализ, текст, герменевтика, перевод, интерпретация, художественная литература, понимание.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I7/SY2023N25>

Ma'lumki, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy barkamol etib tarbiyalashda adabiy ta'limning o'rni benihoya katta. Badiiy adabiyot matn "ko'zgu"sida ko'rinadigan dunyo, insoniyatning madaniy merosidir. U orqali madaniyatlarning o'zaro bog'liqligini, ularning xilma-xilligini ko'rish mumkin. Ta'limning ijtimoiylashishi (gumanizatsiya), pedagogika ilmi va amaliyotida germentikaning yutuqlaridan foydalanish, adabiyot doirasiga tarix, madaniyat, tilshunoslik, falsafa, san'atshunoslik va boshqa fanlardagi ijtimoiy bilimlarni olib kirish adabiy ta'lim chegarasini kengaytirib va chuqurlashtirib yuboradi.

O'rta va oliy filologik ta'limda o'quvchi shaxsini shakllantirish hamda uning umumiy madaniyatini rivojlantirishda dunyo adabiyoti muhim rol o'ynaydi. Biz bu fikrning asosli ekanligini ruhshunoslar M. Vigotskiy, A. Brudniy, A. Leontyev; xorij faylasuflar V. Bibler, G. Gachev, M. Mardashvili, X.-G. Gadamer, M. Xaydegger; pedagog olimlar V. Stoyunin, V. Vodovozov, B. Lixachov; kulturolog M. Baxtin, D. Lixachov, Yu. Lotman kabilarning tadqiqotlarida uchratamiz. Ularning fikricha, o'quvchilarning ijodiy taraqqiyoti masalalari yechimida ularni so'z san'atiga oshno qilish katta ahamiyatga ega.

Lingvometodika fanining hozirgi taraqqiyot bosqichida dunyo adabiyoti o'qituvchilari uchun matnning kulturologik tahlilida san'at va adabiy yo'nalishlar hamda usullarini egallash alohida kasb etadi. Bunda o'qituvchi badiiy asarning g'oyaviy estetik mazmunidagi "go'zallikni" chuqur egallagan bo'lishi, madaniyat va san'at, davrning madaniy tarixiy voqeliklari haqida teran fikrlay oladigan bo'lishi kerak. O'qituvchining ana shu bilimlarini o'quvchiga yetkazish masalasi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

O'quvchiga adabiy-estetik tuyg'uni qaysi yoshda shakllantira boshlash kerak degan savol bir oz munozarali bo'lib qolmoqda. Bizning fikrimizcha bu ishni o'quvchilarning o'spirinlik paytida (6-7 sinflarda) boshlash maqsadga muvofiq, chunki aynan shu yoshda o'quvchida go'zallikka intilish, san'atning kundalik hayot va ijodda tutgan o'rnini tushunish kurtaklari uyg'ona boshlaydi. Bu kabi masalalar yechimini nafaqat o'quvchini o'rab olgan muhitda, shuningdek, badiiy asarlarda, san'at namunalari javob topish mumkin.

Bu haqida metodist-tadqiqotchi L.Simakova shunday yozadi: "Maktabda adabiyotni o'qitishda kulturologik yondashuv madaniyatning eng muhim tarkibiy qismi va uni o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga singdirish vositasi sifatida qaraladi. Turli yoshdagi o'quvchilarning badiiy adabiyot sohasidagi qiziqishi va intilishlarini e'tiborga olib va ularning badiiy matnni aniq idrok etish xususiyatlaridan kelib chiqib, badiiy adabiyotni tushunishda yosh dominantini aniqlash muhim." [8, 36-b.].

Qolaversa, bu yoshda o'quvchilar nafaqat badiiy asarlar, balki san'at asarlari personajlari kechinmalarini tushunishga moyil bo'ladi. Aynan shu yoshda o'quvchilarda san'atning rang-barang turlariga, jumladan musiqa, rang tasvir, teatr, kino va boshqalarga qiziqish kuzatiladi. Shuning uchun o'quvchilarning adabiy ta'limida bu san'at turlaridan ham foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bir fan borasida bir necha fanga xos elementlarni integratsiyalash nafaqat dars jonli va ifodali o'tkazilishiga, shuningdek, o'quvchilarda tegishli fanlarga nisbatan ko'chli havas va intilish ham uyg'otadi. Bu g'oya Z.Freydning psixoanalitik nazariyasida birinchilardan bo'lib o'z ifodasini topgan. E. A. Pokatilovning yozishicha, Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi asosida kishilarni o'zini ijodiy ifodalash yordamida davolash metodi ishlab chiqilgan. Maqola muallifi o'z fikrini davom ettirib shunday yozadi: "Adabiy ta'lim tizimida bevosita adabiyot darsida o'qituvchi har qanday ijodning shifobaxsh ekanligini, u katta miqdordagi ijobiy quvvatni yuzaga

keltirishini unutmazligi lozim, shuning uchun darsda ijodiy muhitni yaratish alohida ahamiyat kasb etadi” [5, 108-b.]. Haqiqatdan ham shunday. Aks holda, bugun bemorlarni musiqa bilan, nafis adabiyot va san’atning betakror namunalari bilan davolamagan bo’lar edi. Biz darslarimizda shunga erishsak, ya’ni o’quvchilarda san’at yordamida ruhiy-estetik holatni yuzaga keltirsak, adabiy ta’lim o’zining haqiqiy maqsadiga erishgan bo’ladi.

Ingliz tili o’qituvchilari adabiy asarlarni tanqid qilish va sharhlash bilan yaxshi tanish. Lazer ta’kidlaganidek, “Adabiy matnlar sinfda tilni boyitadi va yangi tilni qayta ishlash va talqin qilish uchun mazmunli va esda qolarli kontekstlarni taqdim etish orqali o’zlashtirishni rag’batlantiradi” [13,17-b.]. Bu matnlardan til o’rgatishda samarali foydalanish mumkin.

O’qituvchilar ingliz tilini o’qitish amaliyotida adabiyotlardan foydalanadilar, shunda ular klassik matnlar haqidagi bilimlarni berish, shuningdek, talabalarning umumiy madaniy ongini yaxshilash orqali ularning dunyoqarashini kengaytirishlari mumkin. Bu matnlar ularning ijodiy va adabiy tasavvurlarini uyg’otadi, adabiyot haqidagi tushunchalarini rivojlantiradi. Ularga “o’z tasavvurlarini qo’zg’atish uchun mazmunli tarkib” berilishi kerak, ularga gapirish uchun muhim narsa lozim [12, 33-b.].

Demak, dastur va darsliklarimizda dunyo adabiyotiga badiiy asarlar tahliliga, adabiyotlararo aloqalarga ko’proq urg’u berishimiz kerak. Bu esa badiiy asarni muayyan davrning madaniy-tarixiy hosilasi sifatida namoyon etadi. Binobarin, bugungi adabiy ta’limda kulturologik tahlil muammosini, original va tarjima asarlari bilan ishlash dolzarb vazifalardan bo’lib turibdi. Bunga badiiy matnni filologik, qiyosiy, tarkibiy-uslubiy kulturologik tahlilida erishishimiz mumkin. O’rni kelganda ta’kidlab o’tish joizki, umumkulturologik-filologik ta’limning shunday natijasi Samarqand davlat universitetida professor I.K. Mirzayev rahbarligida amalga oshirilmoqda. “Tahliliy o’qish” deb nomlangan ushbu ta’lim namunasi badiiy matnning lingvistik va poetik xususiyatlarini o’rganish va shu yo’l bilan o’quvchining ma’naviy, madaniy, ilmiy, estetik imkoniyatlarini ochib berishga imkoniyat yaratib beriladi.

Adabiyot o’qish, yozish, tinglash va gapirishning to’rtta asosiy qobiliyatini o’rgatishda muhim rol o’ynaydi. Biroq, lingafon sinfida adabiyotdan foydalanilganda, ko’nikmalarni alohida emas, balki kompleks tarzda o’rgatish kerak. O’qituvchilar og’zaki va yozma tilning ajralmas qismi sifatida asosiy til ko’nikmalarini o’rgatishga harakat qilishlari kerak. Adabiyotdan nafaqat so’zlar, iboralar va jummalarni og’zaki va yozma ravishda ishlab chiqarishning bir jihati sifatida emas, balki havola va o’zaro ma’noni yaratish vositasi sifatida foydalanish mumkin. Adabiyot tilshunoslikning boy manbasidir.

Karter va Long adabiyotdan foydalanishni asoslash uchun uchta modelni taklif qildilar: (a) adabiyot turli madaniyatlar va mafkuralarni tushunish va qadrlashda insonning histuyg’ulari va badiiy shakllarni idrok etishda qanday yordam berishini ko’rsatadigan madaniy model; b) tilning adabiy vosita ekanligi va adabiyotni tilning turli tomonlarini o’rgatish vositasi sifatida ko’rish mumkinligi haqidagi fikrni ta’kidlaydigan til modeli; va (c) adabiy matnlarni o’qish orqali o’quvchi o’z jamiyati va madaniyatini tushunishini ta’kidlaydigan shaxsiy o’sish modeli.

Adabiyotdan foydalanish til o’rganishni osonlashtiradi, chunki u to’g’ri o’qitilganda, talabalar adabiy uslubdan zavqlanishadi. Bundan tashqari, ular muqarrar ravishda adabiyotning syujetlari, mavzulari va g’oyaviy taxminlari bilan mustahkam aloqa o’rnatadilar va shu bilan ingliz tilida tanqidiy fikrlashni o’zlashtirgan faol o’quvchilarga aylanadilar.

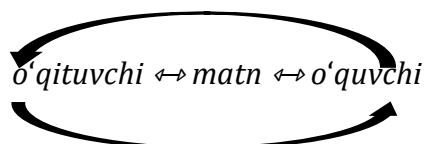
Hozirgi o'zbek, rus, ingliz va boshqa adabiyotlar darsliklarida jahon adabiyotlarini o'rganishga ham o'rin ajratilgan. Adabiyot va san'at asarini tahlili asnosida "matn" turishini unutmaslik kerak. Chunki, matn badiiy obraz va personajlar kechinmalarini turli birliklar (fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap va gapdan katta birliklar) namoyon etadi. Buni teranroq tushunish uchun germenevtikaga murojaat qilish maqsadga muvofiq. E. A. Pokatilova buni quyidagi chizma yordamida tushuntirib beradi:

yozuvchi ↔ matn ↔ o'quvchi

yozuvchi ↔ tarjimon ↔ o'quvchi

o'qituvchi ↔ matn ↔ o'quvchi

O'qituvchi badiiy asar matni orqali o'quvchining shaxsini tushunishga harakat qiladi, o'quvchi, o'z navbatida, badiiy asar matnida o'zi uchun muhim ma'nolarni kashf etadi, hayotdagi maqsadi va o'rnini chuqurroq anglaydi. Germenevtik doirada o'qituvchidan talabaga va aksincha talabadan o'qituvchiga harakat muhim ahamiyatga ega.

Bolaning rivojlanish davrining va ta'limining turli bosqichlarida "o'qituvchi va o'quvchi" munosabatlarining bunday jarayoni aylanma xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi hamda talabalarni dunyo va uning atrofidagi yangi tushunchalar bilan boyitadi. "Tushunish deganda, nafaqat insonning nazariy va ma'naviy-amaliy faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi ekanligi, balki madaniy matnlarni ma'nosini ochish orqali tushunish, bundan tashqari, insonning yashash usuli ham hisoblanadi. Biz uchun — muhokama qilinayotgan mavzu kontekstida — tushunish siklik xususiyatga ega ekanligini ta'kidlash juda muhimdir va bu siklik tushunish jarayonining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi, ya'ni germenevtik doirada <...> muqaddas adabiy ilmiy matnni tushunish uchun uni tushuntirish kerak, ammo tushuntirish uchun esa anglash kerak" [7, b.72]. O'qituvchi dars jarayonida berilgan matnlarning cheksiz ma'nolarini kashf etish va anglash, ularni jonli bilimga aylantirish maqsadida o'quvchilar bilan birgalikda matnlarni sharhlaydi va izohlaydi.

Shunday qilib, O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida adabiyot o'qitish metodikasi rivojlanishining hozirgi bosqichida "Tushunish pedagogikasi" doirasida san'at, talqin va tarjima, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning integratsiyalashuvi muammolari dolzarb hisoblanadi. Germenevtikani nafaqat adabiy tanqid nuqtai nazaridan, balki o'qituvchi va talaba munosabatlari haqidagi fan sifatida ham ko'rib chiqish alohida ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan, tadqiqotning istiqbolli yo'nalishi madaniy tahlilni ta'limga umumiy madaniy yondashuv kontekstida amaliy qo'llash bo'lib, unda talaba "nafaqat madaniyatning qabul qiluvchisi va iste'molchisi, balki uni tashuvchisi va yaratuvchisi sifatida ham" [7, 17-b.] ko'rib chiqiladi.

Badiiy matnlar nafaqat o'quvchilarning lingvistik ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ular talqin qilish ko'nikmalarini ham talab qiladi va o'quvchilarning madaniy ongini rivojlantiradi. Shunday qilib, ingliz tilini o'qitishda tilni bilish, matnni bilish va madaniy ongni o'z ichiga olgan beshinchi mahoratni kiritish kerak. Ushbu ko'nikma o'quvchilarga fikrlarni shakllantirish va individual g'oyalarni keyinchalik muhokama qilish uchun vaqt va kuch talab qiladi. Talabalarni ma'lum bir adabiy asarda aks ettirilgan madaniy masalalarni tushunish

uchun turli xil tahliliy topshiriqlar orqali badiiy matnlarni talqin qilishga undash kerak va ular munozarada o'zlarining shaxsiy hissalarini qo'shishlari muhim, unda noto'g'ri javoblar yo'q va talabalar o'z fikrlarini erkin bildirishga da'vat etiladi. Bu ijodiy vazifalardan foydalanish, masalan, rol o'ynash yoki voqeani boshqa bironing nuqtai nazaridan qayta hikoya qilish, talabalar qahramonlar orqali turli xil madaniy muammolarni boshdan kechirishlari mumkin. Shu tarzda ular ma'lum bir madaniyatda maqbul bo'lgan narsalardan xabardor bo'lishadi, bu ularning madaniy ongini oshirishi va madaniy tushunchalarini rivojlantirishi mumkin.

Adabiyot o'quvchilar uchun fikr va individual ma'nolar yaratish qudratiga ega; demak, ular adabiy mavzularga asoslangan faoliyatni boshlashlari va davom ettirishlari mumkin. Bu, shuningdek, o'quvchilarga faol sinf ishtirokchilari bo'lishga yordam beradi va o'z navbatida avtonom o'rganishga olib keladi. Ularning so'z boyligi ham o'sib boradi va ular yangi o'rganilgan so'zlarni ishlatishni oson o'zlashtiradilar.

Til o'rgatishda adabiyotdan foydalanish oddiy ish emas. O'qituvchilar tilni o'rgatish uchun maqbul bo'lgan matnlarni tanlashda juda ehtiyot bo'lishlari kerak. Stiv Bakledi o'zining "Oliy ta'limdagi til va adabiyot: stilistikaga oid dalillar" maqolasida ko'plab mamlakatlarda ingliz tili talabalari uchun qulay bo'lgan badiiy matnlar emas, balki asar maqomiga ko'ra tanlangan adabiy matnlarni o'rganishini yozgan.[11, 8-b.] O'ylashni talab qiladigan bir nechta fikrlar mavjud. Birinchidan, lug'at va sintaksisning qiyinligi. Demak, o'qituvchilar o'quvchilarning saviyasi va malakasiga mos keladigan asarlarni izlashlari kerak. Adabiyotni o'qishni qiyinlashtiradigan boshqa omillar tarixiy, ijtimoiy va siyosiy ma'lumotlar bo'lib, ingliz tilida so'zlashmaydiganlar uchun murakkablik qiladi. Talabalarning matnlar bilan madaniy jihatdan tanish emasligi muammolarni keltirib chiqaradi va ularni o'qituvchining til elementlaridan foydalanishiga, shuningdek, uning talqiniga bog'liq qiladi. Natijada, talabalar ko'pincha o'qituvchining tarjimai va tahlilini tinglash orqali tilni o'rganishlari kerak. Shunday qilib, asosan talabalarning ona tilida gapiradigan o'qituvchi dars vaqtining katta qismini oladi, bu esa ingliz tilini o'rgatish va o'rganishning mutlaqo samarasiz usuli hisoblanadi. Bundan tashqari, murakkab til va madaniy materialning uyg'unligi passiv talabalarni yaratadi va tajribaga qiziqish yoki zavq yo'qligi sababli ularning motivatsiyasiga salbiy ta'sir qiladi.

Talabalarning o'quv jarayonidagi motivatsiyasi ko'pincha sinfda ishlatiladigan materialga bo'lgan qiziqishi va ishtiyoqi bilan belgilanadi: o'quvchilar qanchalik g'ayratli va o'zini o'zi rag'batlantirsa, ular shunchalik ko'p o'rganadilar. Ushbu turdagi ishtirokni majburlash mumkin emas; u sinfda amalga oshiriladigan va ishlatiladigan materiallar va darslardan kelib chiqishi kerak. Shunday qilib, adabiyot ingliz tili o'qituvchilari tomonidan o'z tillarini o'qitishni yanada samarali va dinamik qilishda foydalanishlari mumkin.

Ommaviy amaliyotda adabiyotni o'qitishda madaniy yondashuv g'oyalari tobora dolzarb va istiqbolli bo'lib bormoqda. O'qituvchilar ingliz adabiyotini nafaqat jahon adabiyoti kontekstida, balki umuman madaniyat nuqtai nazaridan o'rganish kerakligini anglay boshladilar. Adabiyotni o'rganishga madaniy yondashuv zamonaviy fanda tizimli-yaxlit yondashuv asosida yotgan integratsiya g'oyalari bilan uzviy bog'liqdir.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1979.
2. Жавнина О., Зац Л. Музыкальное воспитание: поиск и находки //Искусство в школе. 2003. №5. С. 49–52.
3. Кан-Калик В.А., Хазан В.И. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе. М. : Просвещение, 1988.
4. Леонов С.А. Интегрированный урок литературы; книга для учителя и учащихся. М. : МПГУ, 1999.
5. Покатилова Е. А. Культурологический подход в системе литературного
6. образования школьников. Л. Известия НГПУ, 2013.
7. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. М. : Аграф, 1999.
8. Сенько Ю.В., Фроловская М.Н. Педагогика понимания. М. : Дрофа, 2007.
9. Симакова Л.А. Доминантные аспекты культурологического подхода к изучению литературы в школе // Всесвітня література в сучасній школі. 2012. – № 11–12. С. 36–38.
10. Фрейд З. Психология бессознательного: Сборник произведений. М., 1989.
11. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. СПб. : Simposium, 2006.
12. Buckledee, S. Language and literature in tertiary education: The case of stylistics. *English Teaching Forum*, 2002. P. 8–13.
13. Carter, R., & Long, M. Teaching literature. Harlow, United Kingdom: Longman., 1991.
14. Lazer, G. Literature and language teaching. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press., 1993.
15. Widdowson, H. G. *Teaching language as communication*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press. 1986.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/7(3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).